

UN EXEMPLE DE REVISIÓ TOPONÍMICA COMARCAL: LA GARROTXA¹

INTRODUCCIÓ

El dia 25 de maig de 1998, el *Butlletí Oficial del Parlament de Catalunya* va publicar la Resolució 563/V del Parlament de Catalunya sobre l'elaboració d'un nomenclàtor oficial de la toponímia major de Catalunya, adoptada per la Comissió de Política Cultural i presentada pel grup parlamentari de Convergència i Unió.

La Resolució instava el Govern a elaborar, en col·laboració amb l'Institut d'Estudis Catalans, en el termini màxim de dos anys comptats des de la seva publicació en el *Butlletí Oficial del Parlament de Catalunya*, un nomenclàtor oficial de la toponímia major de Catalunya en el qual constessin, com a mínim, els topònims que habitualment figuren en els mapes a escala 1:250.000 de l'Institut Cartogràfic de Catalunya (ICC), perquè un cop determinats els topònims i llur situació i grafia correcta d'acord amb les normes de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) i publicat el *Nomenclàtor*, les denominacions que hi figuressin fossin les úniques oficials amb caràcter general.

Aquest objectiu significava que havien de ser normalitzats al voltant de sis mil topònims de Catalunya. La comissió que es va crear per tirar endavant aquests treballs va considerar que la revisió es podia basar en la cartografia 1:50.000 de l'ICC, la qual cosa permetria baixar d'un nivell general català a un

1. Agraïxo al doctor Josep Moran, director de l'Oficina d'Onomàstica de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans; a Montserrat Mas, directora del Centre de Normalització Lingüística (CNL) de Girona; a Joan Anton Rabella, tènic de l'Oficina d'Onomàstica; a Josep Planas, tènic del Consorci per a la Normalització Lingüística (CPNL), i a Xavier Puigvert, tènic de l'Arxiu Històric Comarcal d'Olot, les informacions que m'han aportat i el suport que m'han ofert a l'hora de fer aquesta comunicació.

nivell comarcal i local, de manera que es pogués arribar a oficialitzar el gruix de toponímia que s'utilitza en senyalització, cartografia, guies turístiques i altres productes informatius.

Aquest projecte, però, significava augmentar set vegades el nombre de topònims. Passar de sis mil a quaranta-cinc mil ja era tota una altra cosa. Per això es va demanar la implicació de les institucions vinculades a l'Administració local. La Comissió per a l'Elaboració del Nomenclàtor Oficial de Catalunya finalment va ser formada per representants dels departaments de Cultura, de Governació, d'Economia i de Política Territorial i Obres Públiques; l'ICC; l'IEC, per mitjà de l'Oficina d'Onomàstica de la Secció Filològica; el Consorci per a la Normalització Lingüística (CPNL); l'Associació Catalana de Municipis i Comarques, i la Federació de Municipis de Catalunya.

La primera tasca que s'havia de fer era comprovar la informació que apareixia a les llistes i als mapes comarcals facilitats per l'ICC, és a dir, s'havia de centrar en el coneixement «real» del topònim i no en l'aspecte bibliogràfic (feina reservada a l'IEC), per la qual cosa el treball de camp per aconseguir estudiar aquest primer punt era indispensable, sempre sota la tutela de l'IEC. En aquest sentit, el paper del CPNL ha estat clau pel fet que té centres repartits per tot el territori i els tècnics de normalització lingüística en són els coïnxedors més immediats.

El treball que des de l'IEC se'ns va encarregar de fer com a tècnics abastava uns quants aspectes, que intentaré resumir al màxim.

Haviem de comprovar si la pronúncia del topònim i la grafia de la llista coincidien. Evidentment, calia diferenciar les pronúncies «populars» o estrafetes de les que podríem considerar «genuïnes», és a dir, les que són d'ús general i tradicional, alhora que havíem de comprovar que els topònims existissin i que tinguessin un rang coherent amb l'escala emprada. També se'ns va demanar que assenyaléssim si hi havia algun topònim insignificant, poc representatiu o fins i tot inexistent, que, en la nova edició, no fos necessari que hi aparegués. Contràriament, havíem de marcar aquell topònim important o representatiu de la comarca que no apareixia a la llista que ens havien facilitat per si s'hi podia incloure. Finalment, havíem de tenir cura d'indicar si hi havia algun topònim que fos problemàtic o que ho podia ser des del punt de vista de la repercussió social. Força feina, doncs, si teníem en compte el temps de què disposàvem, però alhora molt engrescadora i interessant.

A partir d'aquesta primera comprovació, havíem de confegir una llista amb els casos que presentessin divergències per fer-la arribar a l'IEC, que la comprovaria i la revisaria, i decidiria quines serien les propostes que s'haurien d'aprovar.

Se'ns va recomanar que si en alguna comarca hi havia alguna persona o entitat especialitzada en l'estudi de la toponímia ens hi poséssim en contacte per tal de fer-li consultes i aprofitar la feina que ja haguessin pogut fer.

Un mapa, una llista de topònims i una sèrie de recomanacions dictades per l'IEC i el projecte va començar a caminar.

UN TREBALL DE CAMP INTERESSANT I FRUCTÍFER: EL CAS DE LA GARROTXA

El treball de camp com a sistema de codificació i d'enregistrament en les metodologies de caràcter qualitatiu era la tècnica més idònia per aconseguir els objectius marcats per l'IEC, però també es podia convertir en tot el contrari si la tria dels informadors no era la més adequada. L'avantatge era el tema acotat que no permetia cap mena de dispersió.

A la Garrotxa teníem 1.064 topònims per revisar, repartits entre els 21 municipis que formen la comarca, i una experiència de vint anys en la tècnica del treball de camp arran de diversos projectes, no tots de caràcter estrictament lingüístic. He de dir també que no partíem de zero en el treball toponímic, ja que com a tècnica del CPNL havia dut a terme algunes tasques relacionades amb aquesta matèria, com el projecte de revisió de la toponímia dels rètols de les carreteres de la Garrotxa, promogut pel Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat, en col·laboració amb l'Oficina d'Onomàstica de l'IEC, l'any 1994; la col·laboració en la revisió de topònims del Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa, durant els anys 1998-1999, que va coincidir en el temps amb la revisió del nomenclàtor de carrers d'Olot i l'establiment d'uns criteris coherents a l'hora de fer les plaques, treball realitzat amb l'Oficina de Català d'Olot i l'Arxiu Històric Comarcal d'Olot, i també assessoraments puntuals a alguns municipis de la comarca, sempre amb l'assessorament de l'Oficina d'Onomàstica.

La primera cosa que vaig fer va ser posar-me en contacte amb els ajuntaments de la comarca, que ja havien rebut una carta informativa del director general de Política Lingüística i president del Consorci per a la Normalització Lingüística, Lluís Jou, en què els demanava la seva col·laboració. Volia trobar persones grans nascudes a la zona, excursionistes, caçadors, coneixedors de la zona..., i el personal dels ajuntaments podia servir de mitjancer. Si em feien aquest primer contacte, la feina se'm facilitava enormement, ja que podia eliminar possibles reticències d'alguns informadors envers una persona de fora que els telefonava per quedar i que els preguntava sobre noms de llocs, vés a saber amb quines finalitats ocultes. Amb aquesta primera feina feta ja podia anar directament al gra. Vaig entrevistar-me amb seixanta informadors, i amb alguns, més d'una vegada. He de deixar constància en aquesta intervenció que tothom va col·laborar-hi amb moltes ganes, i fins i tot algun informador em va venir a veure posteriorment al Servei Comarcal de Català de la Garrotxa per portar-me més informació. Totes aquestes persones van rebre una carta del director general de Política Lingüística en la qual els agràia la col·laboració que havien prestat.

Vaig tenir la gran sort de comptar amb la col·laboració eficaç i amatent de Xavier Puigvert, historiador i tècnic de l'Arxiu Històric Comarcal d'Olot, i especialista en toponímia, que em va ajudar a preparar les diferents entrevistes. El nostre pla de treball era el següent: fèiem reunions quinzenals per establir quins eren els topònims problemàtics i em buscava la documentació que em podia ser d'utilitat. Això volia dir que quan anava als diferents municipis a entrevistar-me amb els informadors ja tenia molt clar quins eren els meus objectius prioritaris i quins eren els topònims que requerien més la meua atenció. Després de les entrevistes valoràvem la informació que havia aconseguit de manera oral i si calia la confirmàvem amb altres fonts. Com podeu veure, una feina completa i eficaç.

La segona part del treball va consistir a enviar a l'Oficina d'Onomàstica la relació de topònims revisats amb l'informe corresponent perquè els revisés i decidís finalment les propostes que s'haurien d'aprovar. Dels 1.064 topònims se'n van corregir aproximadament uns 300. Hi hagué també una sessió de treball a Barcelona, a la seu de l'IEC, per acabar de resoldre els casos dubtosos i problemàtics, que van requerir una informació més completa i una recerca més acurada i aprofundida.

El treball de camp va ser molt profitós perquè va permetre revisar un bon nombre de topònims. Aquesta feina i la recerca de documentació antiga que va dur a terme Xavier Puigvert en alguns casos van servir perquè l'Oficina d'Onomàstica pogués decidir finalment la fixació d'algunes formes que presentaven vacil·lació. Podem posar alguns exemples com *el Totx* (i no *el Toix*) de l'antic municipi d'Oix, actualment pertanyent al municipi de Montagut, ja defensat per Joan Coromines,² que argumenta la possibilitat que la forma africada *Totx* podria derivar del germànic EUWALD o ALWALD, evolucionat en *Al-tuots*, reduït a *Al-tots*, tot i considerar-la una explicació bastant forçada i que tampoc no explicaria la *-x*, sinó per alguna contaminació. Apunta també que hi hauria la possibilitat, més postulada encara, de la variant ALTUGAWIUS, que hauria evolucionat de la mateixa manera que GAUDIUM > *goig* per donar aquesta forma. La manca de documentació històrica de la zona de l'Alta Garrotxa, per desgràcia, no ens permet estudiar l'evolució d'aquest topònim. En tot cas, Coromines deixa escrit que en els seus treballs de camp, realitzats els anys 1980, 1985 i 1991, ha «oït» *Totx* a tota la gent vella d'Oix. I en el meu treball de camp de 1999-2000 també vaig confirmar aquesta mateixa forma.

En el cas de *Racolta* (i no *Recolta*, tal com es proposava) era una qüestió simplement de vocal escrita, ja que la pronúncia no es veia afectada, tant si es fixava una forma com l'altra. L'Ajuntament de Besalú ha fet servir sempre la forma *Racolta* (amb *a*). El lloc a què es refereix el topònim és elevat, penjat sobre el riu Capellades. Abans hi havia hagut una ermita dedicada a la Mare

2. J. COROMINES, *Onomasticon Cataloniae*, Barcelona, Curial, vol. VII, 1997, p. 330-331.

de Déu de Rocalta i actualment el barri que s'hi ha construït ha pres el nom de Racolta. Per la rodalia hi ha altres topònims amb el mot *roca* aglutinat, com Rocacorba, Rocapastora, Rocallisa, Rocalladre. En canvi, no sembla pas que tingui gaire sentit la versió que trobem en algunes obres de caràcter general en el sentit que ha de ser amb *e* perquè en veuen els orígens en el mot *collecta* i *recollecta*. Tenint en compte els goigs de què he parlat abans, en alabança a la Mare de Déu dels Àngels que es venera a l'ermita de Rocalta, del segle XIX, es va concloure que Racolta es podria haver originat per una metàtesi.

Farró (i no *Ferró*, que era la forma proposada) és un altre cas de fixació d'un so neutre. La primera vegada que es documenta la casa de Farró és el 1583 i fa referència a Rafael Farró, amo de la casa. He de donar les gràcies a l'Ajuntament de la Vall de Bianya, que em va proporcionar aquesta informació, anticipant-se a una publicació que just acaba de sortir sobre la història de la Vall de Bianya, escrita per mossèn Joan Pagès i editada pel mateix Ajuntament. En tot cas, no hi ha cap informació que permeti relacionar aquest topònim amb *ferro*, segons les investigacions de Xavier Puigvert, i per tant la forma *Ferró* (amb *e*) quedaria totalment desestimada.

La documentació històrica aportada per l'Arxiu Històric Comarcal d'Olot també va servir per fixar altres topònims. Una acta notarial de Santa Pau de l'any 1340 avalava la fixació de *Maçandell* i no *Massandell*, un pla entre Olot i Santa Pau, en plena zona volcànica. La vacil·lació en la grafia *Toronell* (o *Turonell*), un riu que neix a Begudà i desemboca al Fluvià, a l'alçada de Castellfollit de la Roca, també ens quedava resolta gràcies a la documentació més antiga coneguda, datada de 1096, en què figura la forma amb *o* (*in torrente de Toronnel*).³ La forma *Toronell* és la forma més respectuosa amb l'etimologia i el significat originari del mot *toron*, segons Joan Coromines provinent del bascoibèric ITURRI-ONDO, «base o lloc troncal de la font».⁴ A la comarca aquest topònim sempre ha estat relacionat amb l'aigua i no pas amb una elevació de terreny (*turó*), pel fet que aquesta forma ha tingut molt poca presència en la toponímia de la Garrotxa.⁵ A més a més, encara és ben viu el cognom *Toronell* a la nostra comarca.

En d'altres casos, el treball de camp ens va servir per corregir alguns errors de transcripció com *Can Morranyà* (i no *Marrongar*), un mas documentat ja l'any 936 sota la forma *Morrangano*,⁶ *els Arcous* (i no *els Arcons*) i també per afinar entre dues i tres formes d'un mateix topònim com *Plansa-*

3. F. MONSALVATJE, *Noticias históricas del Condado de Besalú*, Olot, Bonet, vol. XI, 1889-1919 (Colección diplomática del Condado de Besalú; 1), doc. 381.

4. J. COROMINES, *Onomasticon Cataloniae*, Barcelona, Curial, vol. VII, 1997, p. 309.

5. C. DOMINGO, *Els noms de les formes de relleu*, Barcelona, Societat d'Onomàstica, Institut Cartogràfic de Catalunya, 1997, p. 56.

6. J. BOLÓS i V. HURTADO, *Atlas del comtat de Besalú (785-988)*, Barcelona, Rafael Dalmau Editor, 1998.

lloses / Planseslloses / Plansallosa i Raspat / Raspats. Les diverses entrevistes també ens van confirmar la forma d'ús tradicional d'algunes formes. A la Garrotxa en molts casos se suprimeixen els genèrics *mas* i *can* en els noms de cases de pagès com *Ventós* (i no *mas Ventós*), *el Casot* (i no *mas Casot*), *Serradebosc* (i no *Can Serradebosc*) o se suprimeix l'article com *Pineda* (i no *la Pineda*), *Cofí* (i no *el Cofí*), per posar tan sols alguns exemples. En d'altres casos, en canvi, el genèric *can* forma part del topònim com *Can Fajula* (i no *la Fajula*). Pel que fa al genèric *mas*, en molts topònims ens apareix aglutinat, per exemple *Masoliver*, *Masberenguer*, *Masllobet*, *Masmitjà*... Arran d'aquesta recerca hem començat a deduir, d'una manera molt discreta encara, que l'ús de *can/cal* només s'utilitza quan el nom de la casa fa referència al nom, cognom, sobrenom o malnom del propietari, al treball que desenvolupa o a alguna característica física que l'identifica, és a dir, «casa del, casa d'en». Quan l'article se suprimeix és perquè la casa ha pres alguna característica del lloc on es troba i la gent l'identifica perfectament, diferenciant el que és el nom de la casa del nom del paratge, tot i que no sempre és així. Caldria, per tant, fer un estudi exhaustiu per confirmar aquestes embrionàries hipòtesis.

Finalment, la nostra investigació també va servir per establir uns criteris coherents a l'hora de tractar els noms dels volcans, per situar millor alguns noms en el mapa, per canviar-ne algun d'incorrecte i suprimir-ne algun d'ineexistent, i també per proposar que s'incloués en una propera edició alguna casa pairal prou important en un mapa d'aquesta escala. Cal concloure, doncs, que el treball de camp va ser ben fructífer i interessant.

VALORACIÓ I CONCLUSIONS. ESTAT ACTUAL DEL PROJECTE

Després de tot el que hem anat dient fins ara, es fa ben evident que considerem que s'ha fet una feina molt positiva, que ens ha permès tenir un coneixement real dels topònims i alhora obtenir una informació de primera mà que ha de servir per fixar d'una manera definitiva un patrimoni que moltes vegades resta en l'oblit davant d'altres patrimonis més monumentals.

El projecte encarregat era, i és, una tasca d'envergadura, com ja s'ha comentat en la introducció d'aquesta comunicació. Per fer-vos-en una idea tan sols apuntaré algunes dades més. Al Centre de Normalització Lingüística de Girona es van revisar 8.082 topònims, es van entrevistar 155 informadors i 20 tècnics hi van estar treballant aproximadament mig any, no pas, però, d'una manera exclusiva, ja que els serveis de català solen ser unipersonals i polivalents. De les hores de dedicació no us en puc pas donar dades generals, però sí que puc dir-vos que personalment vaig dedicar-hi aproximadament unes 150 hores i que ho vaig fer amb molt de gust, com de ben segur tota la resta de tècnics que hi van participar.

En aquests moments, hi ha unes 32 o 33 comarques tancades, cosa que vol dir que hi ha més de 30.000 topònims revisats que ja s'han fet arribar a l'Institut Cartogràfic. Per tant, amb tota seguretat abans de l'estiu podem assegurar que s'haurà acabat aquesta primera feina. És previst que durant el segon semestre d'aquest any es publiqui el *Nomenclàtor* en format paper —uns pocs exemplars—, en què figuraran els col·laboradors i els informadors que hi ha participat, i més endavant en format DVD. Abans, però, s'han de trametre els canvis que hi ha hagut als ajuntaments perquè els aprovin, ja que l'objectiu és oficialitzar aquesta toponímia. Sembla també que es té la intenció de penjar-lo a Internet, la qual cosa facilitarà la correcció dels errors que es puguin detectar. Noves tecnologies per a un patrimoni de segles.

TERESA PLANAGUMÀ NOGUÉ